

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: FREUD, FERENCZI ÉS A NYUGAT

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Az idősebb Ignotus írta, életében két olyan emberrel találkozott személyesen, akiken a zseni stigmáját azonnal felismerte: Ady Endrével és Sigmund Freud professzorral. Pont ezért nem véletlen, hogy mint főszerkesztő, a 'Nyugat' 1917-es évfolyamának első számában együtt szerepeltette a düledező monarchia két különös, sokat támadott lángelméjét. Igaz, Ferenczi Sándor jóvoltából már öt évvel korábban kaptak a freudi pszichoanalízisről szakszerű ismertetést e rangos folyóirat olvasói, a libidóelmélet a laikusok között szalontéma kezdett lenni, Ignotus érdeme, hogy magát a mestert is megszólaltatta. Együttal egymás igazolására együtt akarta látni két csodált csillagát.

Ady 'Régi tavaszi háború' című életrajzi ihletésű írása a pubertás pánszexuális érdeklődéséről szól, a gyökeres problémáról, amelyről a piarista páterek csak bünbélyegzéssel akartak beszélni. Álszemérem, álszenteskedés, tudták a fojtott indulatú diákemberkéik. Nyilván erőltetett állítás lenne Ady írását „freudista” illusztrációnak tartanunk (Ignotus sem utal efféle szándékra), de kategorikusan az ellenkezője sem tagadható. Távolról sem vulgáris értelmezésben. Visszatérve a novellához, történetének színhelye egy papi kisváros, a partiumi Nagykároly, ahol Ady az alsó négy gimnáziumot végezte. A nagy világégés közepette is megvalósulatlan álmoként tér vissza a „libidós” emlék, amely egykor egymás ellen űzte harcba a diák-civil legénykéket, a mostani „nótázó vén bakák” sajnos valódi háborús csapatait.

A nagy költő írása után következik Freud professzornak 'A pszichoanalízis egy nehézségéről' című cikke, a 'Nyugat' olvasóinak (nyilván Ignotus intenciója alapján) ajánlva. A nemi működés zavarait követő neurózisokról szól, amelyeket immár az ő nevével szokás társítani. Nem vitatja egyoldalúságát, amely „olyan mint a vegyészé, ki minden szervezetet a vegyi vonzás erejére vezet vissza. Ezzel még nem tagadja, hogy van nehézkedési erő is. Csak éppen értékelését a fizikusra hagyja.” A sui generis libidót, amely narcisszizmusban kumulálódik, nemcsak az egyénre, hanem az emberiségre is érvényesnek tartja. Ezt a történelmi tükröképes önszeretetet eddig két nagy felfedezés zavarta meg, a kopernikuszi heliocentrikus világkép és a darwini evolúció. Az ösztönélet rétegezettségének felismerését jelentőségében csak követői hasonlították az előzőekhez (Freud annál szerényebb volt), ám sokkoló hatásában azokra emlékeztető. A pszichoanalízis „előfutárának” Schopenhauer öntudatlan akarát-elméletét tartja. A bécsi mester, akit legalább annyira destruktívnak bélyegeztek, mint 'A szerelem eposzából' költőjét.

Direkt hatásról nincs tudomásunk, de akik azonos tabu-témákhoz szokatlan merészséggel nyúlnak, legyen az költő vagy tudós, a felhorkanó fogadtatás azonos. Jól tudta ezt a jó öreg Ignotus, a vérbeli szerkesztő. Freud fordítója nincs feltüntetve, későbbi írását azonban Ignotus ültette át magyarra, így feltételezésünk nem alaptalan. Ferenczi inkább tolmácsolt, mint fordított. Schopenhauernek Goethehez írt levele pszichoanalitice nézve az első „freudista” írás a 'Nyugat'-ban (1912) Ferenczi Sándor tollából. Németül is megjelent a bécsi 'Imago' nevű

pszichoanalitikus szemlében. Amint megtudhatjuk, 1815-ben a nagy pesszimista filozófus levelet írt a német költőkirálynak, az 'Über das Sehen und die Farben' kéziratának megkapására válaszolva. Ebben Schopenhauer Ödipusz végzetére utal, „aki rettenetes sorsa felől világosságot keresve, nyugság nélkül kutat tovább, már mikor sejti is, hogy a feleletből számára a legszörnyűbb derül majd ki”. Ferenczi szerint az Ödipusz-mítosz minden lelki történés szoros determináltságának örök jelképe, így Schopenhauer megfogalmazta a legfontosabb princípiumot, amelyhez Freud később szinte szótárt szerkesztett. Az Ödipusz-komplexus azonban „nemcsak a neurózis tengelykomplexusa”, hanem a lelki működés szimbolikája, amelyet Ferenczi szavaival a görög Sophoklesben a germán Schopenhauer megsejtett, azaz „a tudatlan tudást minden ember kétneműségéről”, mert önmagában hordja Ödipuszt és Jokasztét egyszerre.

Természetesen „az embernek nemcsak legmélyebbre fojtott érzési és gondolati komplexusai jelennek meg képben, de a lelki erőknek az a játéka is, mely ilyen tartalmaknak belső elintézésénél, nemek és egyéniségek szerint különbözőképpen érvényesül”. Ferenczi értelmezése imponálóan árnyalt magyarázat egy csodálatos rejtélyre, amely a világirodalomban a Hamletéhez hasonlítható. A 'Nyugat' rajongói meggyőződhetnek róla, hogy itt nem afféle monomániás altesti kultuszról van szó, hanem az eddig hittnél bonyolultabb ösztönélet szokatlan megközelítéséről. Mint ismeretes, nem kis szerepe volt Ferenczi Sándor személyének abban, hogy Budapest volt az 1918. évi pszichoanalitikus kongresszus színhelye, főképp a háborús neurózisokkal foglalkoztak, majd a Tanácsköztársaság évében a május 12-i kari ülés határozatával tanszéket kapott, de a bukás után kinevezését hatálytalanították.

Ferenczi a 'Nyugat' 1922-es évfolyamában jelentkezett ismét a 'Pszichoanalízis és társadalompolitika' című cikkével. Igyekezett apolitikus lenni, a freudi tan pártállástól független, mint ahogy a betegségek sem respektálják a világnézetet. „A történelmi materializmusra támaszkodó politikai irányok sok kiváló vezér-gondolkodója kezdi belátni, hogy talán nem egy balsikernek elejét vette volna, ha az elméleti alap, melyre e szociális törekvések épültek, nem lett volna olyan egyoldalúan anyagelvű, hanem számításaiban tényezőként szerepeltette volna az embereknek, kiknek sorsán lendíteni akart: a lelki világát is. Szóval rájöttek, hogy hiba volt a lélektani szempontok mellőzése, a gazdaságiak túlbecsülése.” Elgondolkozhattak rajta a Bécsbe került emigráns vezetők. Végül az Adler-féle individual-psychologia ellenében Freud mellett teszi le tudományos voksát. Később szenvedélyesen is. Ti. Karinthy Frigyes a „Macbeth jóslás lélektana” címmel szatírárt írt az epigon lélekbúvárokról, amit Ferenczi (mint kiderült, feleslegesen) magára vett.

A nagy humorista nyílt levélben (az 1924-es évfolyamban) tisztázza tiszteletét Freud és Ferenczi iránt, mindazonáltal saját műfaját – mindig magas színvonalon – joga van gyakorolni. Karinthynek főleg a hipnózis a célpontja, főleg a felelőtlen és tudománytalan szuggesztiók kigúnyolása. A korrekt levélváltás bizonyára kielégítette a pszichoanalitikust, és eloszlatta a félreértést, mert folytatása nem következett.

Freud személyét a 'Nyugat' 1925-ös évfolyama mutatta be, önéletrajza alapján, közel negyven oldalon. Ekkor már Ignóus nincs a szerkesztőségben, irányítója a Babits-Gellért-Osvát triász. Az autobiográfiát viszont a hajdani főszerkesztő fordította, értő utószóval kiegészítve. Freud két nagy ihletője: Darwin és Goethe, mesterei: Meynert, Brücke és Charcot voltak. Negyvenoldalas életrajza olyan koncentrált, hogy kivonatolni képtelenség. Megdöbbenő utólag olvasni, hogy a hazájából rövidesen kitagadott Freud milyen büszkén írja: 1920-ban a hágai pszichoanalitikus kongresszuson neki sikerült először egy asztalhoz ültetni az angol és német tudósokat. Annál meglepőbb a franciák értetlensége.

Charcot utóda szerint a „génie latin egyáltalán nem tudja bevenni a psychoanalisis gondolkodó módját” és azt speciális teuton képződménynek tartja. A gall pszichiáterek elutasító magatartásáért bőven kárpótolta a francia szépirodalom, de szinte valamennyi

művészetre felszabadítólag hatott. Amerikában viszont a sekélyes és üzleties veszélytől féltette tanát, noha Stanley Hall és James Putnam személyében máris értő interpretátorai voltak a Clark, illetve a Harvard egyetemen. 1909-ben a zürichi Bleuler-tanítvány Jung kíséretében előadói körúton vett részt a tengerentúlon, akkor még nem sejtette, hogy az ifjú pszichiáter titán a saját útját fogja járni. Ugyanakkor a (szintén zürichi) lelkész, O. Pfister a freudi pszichoanalízist összeegyeztethetőnek tartotta a szublimált vallásossággal, az amerikai William James pedig filozófiájával, felismerve konstruktív etikai jelentőségét. Nem így a 'Debreceni Szemle', amely nemzeti karakterünktől tartotta idegennek.

A 'Nyugat' 1929-es évfolyamában Hollós István írt a 'Nemzeti génusz és pszichoanalízis' kapcsolatáról, utoljára szólva a freudizmusról. Példákkal bizonyítva, hogy független minden nacionális sajátosságtól. Freud és Ferenczi ezzel „elhagyták” a 'Nyugat'-ot. Arról azonban, hogy a freudizmus milyen mély nyomokat hagyott a magyar szellemén, az 1934-ben induló 'Emberismeret' című folyóirat tanúskodik.

Második évfolyamának különszáma 'A pszichoanalízis mellett és ellen' címmel jelent meg, Székely Béla és Kulcsár István szerkesztésében. Nem lehet itt említetlenül hagyni Thomas Mann cikkét ('Freud helye a modern szellemtörténetben') a mélylélektan megteremtőjének talán legnagyobb értője 'A varázshegy' írója volt. Az említett szeparátumban Kosztolányitól Kodolányiig, Füst Milántól Kassák Lajosig valamennyien hitet tettek a freudizmus mellett.

Abban az időben Freud és Ferenczi korábbi állítása ellenére a pszichoanalízis már nem volt apolitikus tudomány.